

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีในเขตตำบลเกาะช้างใต้ อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในในแต่หัวข้อดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎี
  - 1.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับผลกระทบ
  - 1.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง
2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
  - 2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
  - 2.2 ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางท่องเที่ยว
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎี

ทฤษฎีเกี่ยวกับผลกระทบ

โดยทั่วไป คำว่า “ผลกระทบ” หรือ “Impact” เป็นคำกลาง ๆ ที่มีความหมายได้ทั้งทางบวกและทางลบ โดยเกษม จันทร่แก้ว (2542 : 28) ได้ให้ความหมายของผลกระทบไว้ว่า “การเปลี่ยนแปลงทั้งขนาดและทิศทางจากสภาพเดิมของสิ่งใดก็ได้ ทั้งที่มองเห็นหรือสัมผัสได้และที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ซึ่งมีขนาดและปริมาณที่สามารถวัดได้เป็นจำนวน ทั้งเป็นตัวเลขและเทียบเป็นตัวเลขได้ การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องมีทิศทางในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางบวก (เพิ่มขึ้น ดีขึ้น และมากขึ้น) และการเปลี่ยนแปลงทางลบ (เลวลงหรือลดลง) ดังนั้นผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์จึงเรียกว่า “ผลกระทบสิ่งแวดล้อม” ซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ทั้งขนาดและทิศทางจากการกระทำของมนุษย์หรือธรรมชาติ โดยเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมจากภาวะวิสัยที่เคยเป็นมาในภาวะวิสัยธรรมชาติ

ผลกระทบ หมายถึง ผลประโยชน์และหรือผลเสียหายอันเกิดขึ้นจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยตรง (เสถียร เหลืองอร่าม. 2527 : 1 ; อ้างถึงใน อุษา เพ็ชรยิ้ม. 2542 : 1)

ผลกระทบ หมายถึง ผลในชั้นมัธยมและผลในชั้นต่อ ๆ ไปของการเปลี่ยนแปลง (บันลือ สุทธารมณ. 2527 : 2 ; อ้างถึงใน อุษา เพ็ชรยิ้ม. 2542 : 1)

ผลกระทบคือ ผลที่ตามมาจากการผลิต เช่น ถ้ามีการรักษาพยาบาลเพิ่มขึ้นเป็นผลผลิตของโครงการผลกระทบอย่างหนึ่งก็คือ การลดการตายของทารก บร๊านท์ และไวทซ์ (Bryant and White. 1982 : 137 - 140 ; อ้างถึงใน ลักษณ์ เส็งยมจิตต์. 2543 : 38)

ผลกระทบ หมายถึง ผลทั้งหมดของนโยบายที่มีขึ้นในสภาพแห่งความเป็นจริงในโลก อันได้แก่ ผลกระทบที่มีต่อสถานการณ์และกลุ่มเป้าหมาย ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต ค่าใช้จ่ายทางตรงที่ใช้สำหรับทรัพยากรของโครงการ ค่าใช้จ่ายในทางอ้อมต่าง ๆ รวมทั้ง ค่าเสียโอกาสด้วย (Dye. 1982 : 345)

ผลกระทบ หมายถึง ผลที่ตามจากผลงาน หรือผลผลิตหรือผลประโยชน์ในระดับประถม (Primary Effects) ของแผนหรือโครงการ ผลกระทบอาจเป็นได้ทั้งทางบวกและทางลบและอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและมีใช้กลุ่มเป้าหมาย ทั้งในปัจจุบันและอนาคต (อนันต์ เกตุวงศ์. 2532 : 26 ; อ้างถึงใน ชวลิต โภชนพันธ์. 2543 : 8)

ผลกระทบเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้เสมอด้วยเหตุผลหลายประการ โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลต่อกันของการเปลี่ยนแปลงระดับประถมศึกษา ไปสู่ระดับต่อ ๆ ไป ผลการเปลี่ยนแปลงระดับประถมเป็นผลที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของแผน และโครงการและผลอันนี้จะมีส่วนทำให้เกิดผลกระทบต่อไปได้อีกระดับหนึ่งหรือหลายระดับได้เป็นกรณีๆ ไป (อนันต์ เกตุวงศ์. 2532 : 27 ; อ้างถึงใน ชวลิต โภชนพันธ์. 2543 : 8)

ผลกระทบคือ ผลที่เกิดจากการกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจเป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นได้ทั้งทางบวกและทางลบ และอาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายและมีใช้กลุ่มเป้าหมาย หรือกระทบต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น

1. การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment : EIA)

การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ก่อนการดำเนิน โดยก่อผลเสียให้น้อยที่สุด EIA คือ การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการศึกษาคาดการณ์ ผลที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางบวกและทางลบ จากการพัฒนาโครงการหรือกิจการที่สำคัญเพื่อกำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อม และเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจในการส่งเสริมพัฒนาโครงการหรือกิจการนั้น ๆ สำหรับประเทศไทยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ อีกทั้งมีคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พิจารณารายงานการวิเคราะห์ EIA ทั้งนี้การปรับโครงสร้างระบบ EIA ใหม่ต้องผ่านกระบวนการการเห็นชอบจากภาครัฐ

ในการดำเนินโครงการแท้จริงแล้ว มีโครงการจำนวนมากที่ดำเนินการโดยไม่มีการจัดทำรายงาน EIA หรือหากมีการจัดทำก็ไม่ใช่อายางานการวิเคราะห์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของทรัพยากรทางด้านสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยเทคนิค Contingent Valuation Method (CVM) และต้องใช้งบประมาณและเวลาในการประเมินมาก ดังนั้นผู้วิเคราะห์จึงต้องให้ความสนใจต่อการศึกษาความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจและการจัดทำรายงาน EIA

การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งวิเคราะห์และประเมินผลกระทบของการดำเนินโครงการหรือโปรแกรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นผลกระทบภายนอกเชิงลบ (External Cost) และเชิงบวก (External Benefit) ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์มีบทบาทแตกต่างจากนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะงานการศึกษาไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่ขยายออกไปเท่านั้น หากแต่ยังต้องศึกษาผลกระทบของความเกี่ยวโยงทางเศรษฐกิจอีกด้วย

2. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment : HIA)

“การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ” หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคมที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ร่วมกันพิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพ โดยมีการประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุ คาดการณ์ และพิจารณาถึงผลกระทบด้านสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้วกับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากการดำเนินนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยหวังผลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจในทางเลือกที่ดีที่สุด สำหรับการสร้างเสริมและคุ้มครองสุขภาพของทุกคนในสังคมการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ เป็นความพยายามในการพัฒนาชุดของคำแนะนำหรือข้อเสนอแนะที่มีข้อมูลหลักฐานยืนยันที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวทาง และคุณค่าหรือความสำคัญของการมีสุขภาพที่ดีร่วมกันของสังคม เพื่อประกอบการตัดสินใจในเชิงนโยบายสาธารณะ โดยคำแนะนำเหล่านั้นต้องมุ่งสนับสนุนผลกระทบทางด้านบวกต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นจากข้อเสนอเชิงนโยบาย (หรือข้อเสนอโครงการ) และมุ่งขจัดผลกระทบทางด้านลบต่อสุขภาพจากข้อเสนอดังกล่าวให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ดังนั้น การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจึงเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่สำคัญในการคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพของประชาชนจากการดำเนินการต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และเอกชน ในรัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2550 มาตรา 67 กำหนดให้การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน

นอกจากนี้ ใน พ.ร.บ. สุขภาพแห่งชาติ มาตรา 10 วรรคแรกระบุว่า เมื่อมีกรณีที่จะมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนเกิดขึ้น หน่วยงานของรัฐที่มีข้อมูลเกี่ยวกับกรณีดังกล่าว ต้องเปิดเผยข้อมูลนั้นและวิธีป้องกันผลกระทบต่อสุขภาพให้ประชาชนทราบและจัดหาข้อมูลให้โดยเร็ว มาตรา 11 ระบุว่า บุคคลหรือคณะบุคคลมีสิทธิร้องขอให้มีการประเมินและมีสิทธิร่วมในกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพจากนโยบายสาธารณะ บุคคลหรือคณะบุคคลมีสิทธิ

ได้รับรู้ข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการอนุญาตหรือดำเนิน โครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพของคนหรือชุมชนและแสดงความเห็นของตนในเรื่อง ดังกล่าว

2.1 การประเมินผลกระทบทางสุขภาพคืออะไร (What is Health Impact Assessment)

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนา นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ การประเมินผลกระทบทางสุขภาพไม่ได้เป็นกระบวนการตัดสินใจ ในตัวมันเอง แต่เป็นกระบวนการที่จะให้ข้อมูลหลักฐาน ในด้านสุขภาพและเพิ่มน้ำหนัก หรือให้ความสำคัญกับมิติสุขภาพในกระบวนการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ เป็นความพยายามในการพัฒนาชุดของคำแนะนำ หรือข้อเสนอแนะที่มีข้อมูลหลักฐานยืนยัน (Evidence-based Recommendations) ที่สะท้อนให้เห็น ถึงแนวทางและคุณค่าหรือความสำคัญของการมีสุขภาพที่ดีร่วมกันของสังคม เพื่อประกอบ การตัดสินใจในเชิงนโยบายสาธารณะ ความมุ่งหวังของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพที่จะ ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการนโยบายสาธารณะให้เอื้อต่อการมีสุขภาพที่ดี ประกอบด้วย บทบาทหลักใน 4 ด้านด้วยกันคือ

2.1.1 การเปิดพื้นที่หรือเปิดกระบวนการให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสร่วมกัน ในการ กำหนดนโยบายสาธารณะ โดยอาศัยคุณค่า ข้อมูลหลักฐาน และทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่

2.1.2 การเพิ่มความสำคัญหรือการเพิ่มคุณค่าของมิติทางสุขภาพ ในกระบวนการ กำหนดนโยบายในระดับต่าง ๆ รวมถึงการแสดงให้เห็นถึงการให้คุณค่าที่แตกต่างกันและ การเคารพในการให้คุณค่าที่แตกต่างกันของผู้มีส่วนได้-เสียต่าง ๆ (เช่น การให้คุณค่ากับมิติสุขภาพ ทางจิตวิญญาณของชุมชนท้องถิ่น) ทำให้การตัดสินใจเป็นไปโดยรอบคอบและมีความเป็นธรรม เพิ่มขึ้น

2.1.3 การแสดงน้ำหนักและข้อมูลหลักฐานเกี่ยวกับผลกระทบทางสุขภาพ และ ข้อห่วงใยทางด้านสุขภาพที่ชัดเจนและเป็นระบบ ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่ได้จากการประเมินผลกระทบ ทางสุขภาพ ทำให้การตัดสินใจในกระบวนการนโยบายสาธารณะที่จะเกิดขึ้นขึ้นอยู่กับฐานของ ข้อมูลที่เป็นจริง และมีความครบถ้วนรอบด้านมากขึ้น

2.1.4 การระดมทรัพยากรของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความตระหนัก และการสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการสร้างเสริม คุ้มครอง และฟื้นฟูสุขภาพ ของตนเองและสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม จนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมกระบวนการหรือร่วมดำเนินการ ในนโยบาย สาธารณะนั้นด้วยความเต็มใจและตั้งใจ

2.2 ขั้นตอนที่สำคัญของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้คือ

2.2.1 การกลั่นกรองข้อเสนอนโยบายแผนงานหรือโครงการ (Screening) เป็นการดำเนินการเพื่อพิจารณาว่านโยบาย แผนงานหรือโครงการใดมีความจำเป็นหรือมีความเหมาะสมที่จะทำการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

2.2.2 การกำหนดขอบเขตและแนวทางการประเมินผลกระทบโดยสาธารณะ (Public Scoping) เป็นขั้นตอนพิจารณาาร่วมกันถึงขอบเขต ประเด็น ทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และแนวทางในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากกิจกรรมการพัฒนานั้น โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นถึงหลักฐานข้อมูล ข้อเท็จจริง ข้อคิดเห็น ทางเลือกในการดำเนินการ และข้อห่วงใยอย่างเต็มที่ เพื่อให้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพในแต่ละครั้งสามารถประเมินถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง รอบด้านและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันให้มากที่สุด ตลอดจนไม่ละเลยถึงผลกระทบทางสุขภาพทั้งทางตรง ทางอ้อม และผลกระทบสะสมที่อาจเกิดขึ้นกับประชาชนส่วนใหญ่ และเกิดขึ้นกับประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเป็นการเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ดังนั้นการกำหนดขอบเขตการประเมินผลกระทบ โดยสาธารณะจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญของกระบวนการการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ

3. การวิเคราะห์ผลกระทบด้านสังคม (Social Impact Assessment : SIA)

การประเมินผลกระทบทางสังคม จะเกี่ยวข้องกับการประเมินผลกระทบของโครงการที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น (Local Communities) โดยสถาบันท้องถิ่น ในที่นี้จะหมายถึง ทักษะคิดและความเชื่อ รัฐบาลท้องถิ่นและกิจกรรมทางการเมือง การศึกษาและความเชื่อด้านศาสนา การวิเคราะห์ผลกระทบจึงเป็นความพยายามที่จะคาดการณ์ผลกระทบของโครงการที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ

ลักษณะความเสี่ยง ขนาด และระยะเวลา อาจนิยามได้ดังนี้

1. ประเภทของผลกระทบ เช่น สูญเสียงานที่เคยทำ สูญเสียที่ดิน บ้านเรือน พืชผลทางการเกษตร บริการทางสังคมที่เคยได้รับ และสูญเสียวิถีการดำเนินชีวิต เป็นต้น

2. ขนาดของผลกระทบ มีตั้งแต่ผลกระทบที่มีระดับต่ำถึงผลกระทบที่มีระดับสูง ผลกระทบเป็นวงกว้าง - เป็นวงจำกัด, ผลกระทบเข้มข้นรุนแรง - เบาบาง, ผลกระทบต่อเนื่อง - เป็นระยะ ๆ, ผลกระทบถาวร - ชั่วคราว, ผลกระทบที่มีโอกาสเกิดสูง มีโอกาสเกิดต่ำ, ผลกระทบสะสม - ไม่สะสม

3. ระยะเวลาของผลกระทบ อาจเป็นเพียงระยะสั้นหรือระยะยาวก็ได้

4. ผลกระทบของโครงการอาจจะมีทั้งผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ และมีการกระจายผลกระทบที่ไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานการจ้างงานของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะสามารถได้รับผลประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากการมีโครงการหรือไม่ มากน้อยเพียงใด แต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกันไปตามระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ ในทำนองเดียวกัน ชุมชนก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะทางเศรษฐกิจและอาชีพ บริการทางสังคม และการกระจายรายได้

การประเมินผลกระทบทางสังคมจะพิจารณาศักยภาพผลกระทบของการพัฒนาจุดเน้นของการวิเคราะห์จะอยู่ที่ประเภท ขนาด และระยะเวลาของผลกระทบ โดยเฉพาะจะเน้นให้ความสนใจไปที่การสร้างแนวคิดและการวัดผลกระทบที่มีต่อประชาชนในท้องถิ่น ครอบครัว และองค์กร รวมทั้งการวิเคราะห์เพื่อค้นหาแนวทางการปรับปรุงแก้ไขผลกระทบ การติดตามผลกระทบที่คาดไว้ และการติดตามวิธีการแก้ไขผลกระทบ ข้อมูลทางสังคมที่ต้องการจึงมีทั้งข้อมูลในระดับชุมชน สถาบัน และบุคคล

4. แนวทางการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบ

ในการดำเนินงานเพื่อประเมินผลกระทบของโครงการนั้น จำเป็นต้องริเริ่มด้วยการสร้างฐานข้อมูล เพื่อวัดประชากร สถาบัน และบุคคลหรือครอบครัวจะตอบสนองต่อโครงการที่เสนออย่างไร การกำหนดหรือการประมาณการจะเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อนำไปสู่การประมาณการถึงประเภทและขนาดของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากโครงการ เพื่อเปรียบเทียบกับเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นเมื่อไม่มีโครงการ

การสร้างฐานข้อมูลจะเกี่ยวข้องกับการเข้าถึงข้อมูลก่อนที่จะมีการวางแผนโครงการ และในระยะเริ่มแรกของการมีโครงการ ข้อมูลจะมีหลายประเภทและหาได้จากหลายแหล่ง ดังนั้นการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล และการติดต่อกับองค์กรของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงเป็นสิ่งจำเป็น และช่วยให้นักวิเคราะห์เกิดความคุ้นเคยกับลักษณะของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่โครงการ การออกภาคสนามเพื่อสังเกตการณ์และการปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นในระยะเริ่มแรกก็เป็นสิ่งที่จำเป็นเช่นกัน เพื่อให้ นักวิเคราะห์เห็นสภาพที่แท้จริงของท้องถิ่น รวมทั้งโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นจริง ดังนั้นการวิเคราะห์ประชากรก็เป็นสิ่งที่จำเป็นในขั้นตอนเริ่มแรกนี้

4.1 การรวบรวมภาวะเศรษฐกิจสังคมและการวิเคราะห์ประชากร

เกี่ยวข้องกับการวัดการเปลี่ยนแปลงในขนาดของประชากร การกระจาย และองค์ประกอบ การรวบรวมภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมจะเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ รวมทั้ง

การประเมินผลกระทบด้านอื่น ๆ โดยทั่วไปการกำหนดผลกระทบด้านประชากรจะมีวิธีการหรือตัวแบบ ดังนี้

- 4.1.1 การนิยามพื้นที่ผลกระทบ เช่น หมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ
- 4.1.2 การประมาณการประชากรในพื้นที่ผลกระทบ
- 4.1.3 การกระจายตัวของประชากรตามภูมิศาสตร์
- 4.1.4 การวัดลักษณะครัวเรือน เช่น ขนาด จำนวนคนเลี้ยงดู รายได้ของครัวเรือน การจ้างงานของคนในครัวเรือน และลักษณะการใช้จ่าย
- 4.1.5 การจ้างงานทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งรวมถึง
- 4.1.6 ความต้องการแรงงานของโครงการ
- 4.1.7 ลักษณะของแรงงานที่ทำได้ในพื้นที่
- 4.1.8 อัตราส่วนการจ้างงานโดยตรงและโดยอ้อม
- 4.1.9 อัตราส่วนการจ้างงานในท้องถิ่นกับนอกท้องถิ่น
- 4.1.10 การวัดลักษณะประชากรของแรงงานที่อพยพเข้ามาในพื้นที่

4.2 การกำหนดบุคคลและกลุ่มที่มีความเสี่ยง

กลุ่มความเสี่ยงสามารถกำหนดเบื้องต้นได้โดยใช้ข้อมูลสำมะโนประชากร และข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งอื่น ๆ รวมทั้งการสังเกตการณ์ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่มีความสำคัญ

4.3 ผลกระทบต่ออุปสงค์ บริการชุมชน และ โครงสร้างพื้นฐาน

โดยทั่วไปผลกระทบเหล่านี้จะหมายถึง ผลกระทบต่อทรัพยากรชุมชน ซึ่งมีจุดเน้นตั้งแต่ผลกระทบที่มีต่อโรงเรียน โรงพยาบาล สถานือนามัย ถึงผลกระทบต่อโอกาสที่บุคคลจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และความพึงพอใจของชุมชน การประเมินผลกระทบต่อท้องถิ่นหรือทรัพยากรชุมชน สามารถศึกษาได้ดังนี้

1. การวิเคราะห์ระดับการบริการในปัจจุบันของชุมชน หรือการวัดบริการพื้นฐานของท้องถิ่น
2. การกระจายบริการให้แก่กลุ่มชนต่าง ๆ ในปัจจุบัน รวมทั้งจำนวนผู้ย้ายถิ่นซึ่งจะมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการกระจายของการบริการ
3. ความต้องการของผู้ย้ายถิ่นเข้า ซึ่งอาจกำหนดได้จากการวิเคราะห์ประชากรและการศึกษาภาวะเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้อง
4. ปัญหาการจัดองค์การและการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อการให้บริการแก่ประชาชนใหม่ที่เข้ามาในพื้นที่
5. ประเด็นเรื่องเงินทุนเพื่อจัดบริการสังคมให้กับผู้เข้ามาอยู่ใหม่ในชุมชนหรือหมู่บ้าน

จากที่กล่าวมาจึงปรากฏอย่างชัดเจนว่า โครงการนอกจากจะก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลกระทบทางการเงินและเศรษฐกิจแล้ว ยังก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลกระทบทางสังคมอีกด้วย ดังนั้นในการวิเคราะห์โครงการใด ๆ ก็ตาม จึงมีการวิเคราะห์ทางสังคม การวิเคราะห์ส่วนนี้อาจครอบคลุมถึงเรื่องการกระจายรายได้ การจ้างงาน คุณภาพชีวิตของประชาชน และผลกระทบทางสังคมอื่น ๆ นอกจากจะนำไปสู่การปรับปรุงการออกแบบวางแผนโครงการ การคัดเลือกโครงการ และการดำเนินงานโครงการที่มีคุณภาพดีขึ้นแล้ว ยังช่วยให้การวิเคราะห์โครงการมีความละเอียดสมบูรณ์ เพราะเป็นการรวมมิติทางด้านวัตถุและมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน (ปาริชาติ โตชัชยะ. 2539 : 13 - 17)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลง (Change) คือ การทำให้สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนไปจากที่เป็นอยู่เดิมไม่เจาะจงว่าเป็นแบบวิธีใด ไม่เจาะจงทิศทาง หรืออัตราความเร็ว เช่น การแลกเปลี่ยนเงิน สังคมเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนทาง การเปลี่ยนเกียรติยศ (วรทัศน์ อินทรคัตมพร. 2548 :15)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง การที่ระบบสังคมกระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเปลี่ยนด้านใดก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปได้อย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยการวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น (ราชบัณฑิตยสถาน. 2524 : 105)

ทฤษฎีนี้กล่าวว่าการพัฒนาทางสังคมเกิดจากการทำงานของปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่เป็นแรงขับให้ประชาชนมีการกระทำมีความกระตือรือร้น มีการประดิษฐ์ มีการค้นพบ มีการสร้างสรรค์ มีการแข่งขันมีการก่อสร้าง และพัฒนาสิ่งต่าง ๆ มีดังนี้ (นียบพรรณ วรณศิริ. 2540 : 25)

Max Webber (ค.ศ. 1864 - 1920) เป็นนักสังคมวิทยาคนแรกที่ใช้หลักจิตวิทยามาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และในผลงานที่ชื่อว่า The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism เสนอว่าการพัฒนาในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ตามลัทธิทุนนิยม มีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นหลังสมัยศตวรรษที่ 16 เมื่อในยุโรปตะวันตกมีการแพร่กระจายคำสอนของศาสนาคริสต์ ลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestant Ethic) ที่สอนให้ศาสนิกชนเกิดจิตวิญญาณแบบทุนนิยม (Spirit of Capitalism) เป็นนักแสวงหาสิ่งใหม่ มุ่งสู่ความสำเร็จเพื่อให้เกิดการยอมรับทำงานหนักเพื่อสะสมความร่ำรวย เก็บออมเพื่อนำไปใช้ในการลงทุนสร้างกำไรอย่างต่อเนื่อง

Everett E. Hagen (ค.ศ. 1906 - 1993) มีแนวความคิดสอดคล้องกับ Weber ที่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการเริ่มต้นมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและเสนอว่าการเปลี่ยนจากสังคม

ดั้งเดิม (Traditional) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern) จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของบุคคล (Personality) โดยเสนอว่าบุคลิกภาพของคนในสังคมดั้งเดิมมีลักษณะตายตัวที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มสังคมต้องมีการสั่งการด้วยการบังคับบัญชา ไม่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการประดิษฐ์คิดค้น เพราะคนเหล่านั้นมองโลกตามยถากรรมมากกว่าที่จะมองโลกแบบวิเคราะห์และต้องการควบคุมให้เป็นไปตามที่คิด ซึ่งเป็นผลทำให้สังคมแบบดั้งเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนบุคลิกภาพของคนในสังคมใหม่มีความสร้างสรรค์ อยากรู้อยากเห็นเปิดรับประสบการณ์ใหม่ ๆ มองโลกที่อยู่รอบตัวเขาอย่างมีเหตุมีผลเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของคนในสังคมดั้งเดิมสามารถที่จะเปลี่ยนไปสู่บุคลิกภาพของคนในสังคมใหม่ได้โดยใช้วิธีการถดถอยสถานภาพ (Status Withdrawal) ด้วยการนำเอาปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจจากสังคมสมัยใหม่เข้าไปแทรกหรือแทนที่ในสังคมดั้งเดิม และยังสามารถเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมอาจทำได้จากการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของคนในสังคมโดยเริ่มจากการพัฒนาบุคลิกภาพตั้งแต่วัยเด็ก

David C. McClelland มีแนวความคิดว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเน้นศึกษาที่ตัวแปรด้านแรงจูงใจในความสำเร็จ (Achievement Motivation) ซึ่งหมายถึง ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล และเสนอแนวความคิดว่าในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมในอดีตและปัจจุบันเป็นผลมาจากแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคล หากคนในสังคมมีแรงจูงใจในความสำเร็จมากการพัฒนาทางเศรษฐกิจก็จะมีแนวโน้มก้าวหน้าตามไปด้วย และเสนอวิธีการสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จด้วยการเรียนรู้ (Learning) โดยสร้างแรงกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก ดังนั้นในการจัดการศึกษาและการเลี้ยงดูเด็กสังคมควรมีการปูพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคลด้วยการใช้ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. แบบอย่างของความสำเร็จจากผู้ปกครอง
2. การสร้างความอบอุ่น
3. การให้กำลังใจและแรงเสริม
4. หลีกเลี่ยงการครอบงำและใช้อำนาจของบิดา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน แผนพัฒนา ความทันสมัย การพัฒนาสังคม ผลกระทบต่อสังคม การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา สังคมเปลี่ยนแปลง การพัฒนาสังคมของชุมชน

การที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้ (นิยพวรรณ วรรณศิริ. 2540 : 29)

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน คือ การศึกษาถึงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและการเมือง โดยการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอันมีผลมาจากการท่องเที่ยวของชุมชน โดยการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมนั้นถือว่ามีความสำคัญและส่วนที่เกี่ยวข้องกันอย่างเห็นได้ชัดและเป็นปัจจัยที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ตามมา

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมได้เคยประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่เคยชินมาก่อน ซึ่งในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในทางที่มีผลดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่ตนเองประสบอยู่ (นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 12 - 14) หรือเรียกอีกอย่างว่าการพัฒนา ซึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่ การรับรู้ (Perceiving) การเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงนิสัย กิจวัตรหรือพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ การเลียนแบบทัศนคติและความคิดเห็นการโยกย้ายถิ่น เป็นต้น

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น ผู้วิจัยอาจจะศึกษาโดยพิจารณาในระดับปัจเจกบุคคลซึ่งถือว่าเป็นหน่วยย่อยทางสังคมที่เล็กที่สุดขยายวงกว้างออกไปในระดับกลุ่มบุคคลระดับองค์กรต่าง ๆ จนถึง การเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมทั้งหมดเพื่ออธิบายและเชื่อมโยงถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคม โดยในระดับปัจเจกบุคคลนั้น อาจพิจารณาได้จากลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ แรงจูงใจ ความพึงพอใจ ส่วนในการศึกษาระดับกลุ่มบุคคลพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ เช่น การติดต่อสื่อสารระหว่างกลุ่ม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การยอมรับการแข่งขัน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และในระดับองค์การ อาจพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงในขอบเขตของโครงสร้างและหน้าที่ของแต่ละองค์การ การเปลี่ยนแปลงในช่วงชั้นสังคม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงจากระบบการเมืองการปกครอง เป็นต้น

ในส่วนของทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมีดังนี้ (นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 21 - 25)

1. ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Social-psychological Theory) จากแนวความคิดด้านจิตวิทยาสังคมที่เสนอว่า การพัฒนาทางสังคมเกิดจากการทำงานของปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่เป็นแรงขับให้ประชาชนมีการกระทำ มีความกระตือรือร้น มีการประดิษฐ์ มีการค้นพบ มีการสร้างสรรค์ มีการแข่งขัน มีการก่อสร้างและพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ภายในสังคม โดยมีนักสังคมวิทยาที่ใช้ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น

แมก เวเบอร์ (Max Weber. 1864 :14) เป็นนักสังคมวิทยาคนแรกที่ใช้หลักจิตวิทยา มาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า การพัฒนาของในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ ตามลัทธิทุนนิยมเป็นแบบนักแสวงหาสิ่งใหม่มุ่งสู่ความสำเร็จเพื่อให้เกิดการยอมรับ ทำงานหนักเพื่อ สะสมความร่ำรวย เก็บออมเพื่อนำไปใช้ในการลงทุนสร้างกำไรอย่างต่อเนื่อง และเวเบอร์ยังเสนอว่า การพัฒนาของจิตวิญญาณแบบทุนนิยมทำให้เกิดลัทธิความมีเหตุผล (Rationalism) ซึ่งภายใต้สังคม ที่ใช้ความมีเหตุผลจะทำให้บุคคลมีความน่าเชื่อถือ เชื่อสัจย์ สุจริต ยอมรับสิ่งใหม่และสามารถ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่สภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ เวเบอร์เชื่อว่าอิทธิพลของความคิดความเชื่อและบุคลิกภาพ ของคนในสังคมภายใต้สภาวะดังกล่าวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา

อีวีเรทท์ (Everett. 1996 : 102 - 105) ได้เสนอแนวความคิดที่สอดคล้องกับเวเบอร์ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการเริ่มต้นมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและเสนอว่า การเปลี่ยนจาก สังคมดั้งเดิม (Traditional) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern) จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในบุคลิกภาพของบุคคล (Personality) ในสังคมสมัยใหม่ เฮอร์เสนอว่า บุคลิกภาพของคน ที่มีความสร้างสรรค์ อยากรู้อยากเห็นและเปิดรับประสบการณ์ใหม่ ๆ มองโลกที่อยู่รอบตัวเขา อย่างมีเหตุมีผล บุคลิกภาพของคนในสังคมสมัยใหม่ จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคมเกิด การเปลี่ยนแปลงโดยการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้น (Economic Development) ทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมในยุคสังคมเกษตรกรรม (Preindustrial Society) ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมและแบบเมือง ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ที่เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้แรงงานมนุษย์ไปสู่ การใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล ใช้ระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม บริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมเกิดความเป็นเมือง (Urbanization) เพราะมีการอพยพแรงงานจากชนบท เข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม การทำงานในกิจกรรมต่าง ๆ เปลี่ยนรูปแบบ ไปสู่ความเป็น ระบบราชการ (Bureaucratization) เกิดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่มีการจัดการที่เป็นทางการ

สุธีรา อินทร์พรหม (2547 : 35) กล่าวว่าในส่วนของการปรับเปลี่ยนจากชุมชน เกษตรกรรม ไปสู่ชุมชนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนั้น ผลจากการท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเกิดมีรายได้ เพิ่มขึ้นรวมถึงการสร้างแหล่งงานใหม่ให้กับชุมชน ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวและ สนองต่อการเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนไปในทางบวกและทางลบ แต่เพื่อความอยู่รอดจึงจำเป็นต้อง ดำเนินการต่อไปโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือ รูปแบบครอบครัวจากครอบครัว ใหญ่เปลี่ยนไปเป็นครอบครัวเดี่ยวความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติลดน้อยลง การพึ่งพาอาศัยน้อยลง และเปลี่ยนไปในเชิงธุรกิจ

2. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) เป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) โดยนักสังคมวิทยาในกลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง ในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้นและมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์

นิยพรรณ วรณศิริ (2540 : 18) กล่าวถึงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงในเชิงพัฒนาการของลิวอิส เฮนรี มอร์แกน (Lewis Henry Morgan) ว่าสังคมจะมีขั้นของการพัฒนา 3 ขั้นคือ จากสังคมคนป่า (Savage) ไปสู่สังคมอนารยชน (Barbarian) และไปสู่สังคมอารยธรรม (Civilized) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้าน (Folk) แล้วเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง (Urban) หรือการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชาวบ้านไปสู่วิถีคนเมือง เช่น มีการค้าขาย มีการแลกเปลี่ยนที่เป็นแนวโน้มทางระบบเศรษฐกิจเกิดขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนน้อยลง นอกจากนี้กระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้าขึ้นอยู่กับลำดับเวลาด้วย

จากแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการวิวัฒนาการเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญทั้งในแง่ของสิ่งมีชีวิตและสังคมและวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไปและเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น อาจวิเคราะห์ได้ตั้งแต่ผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตามจิตวิทยาในระดับบุคคลในด้านแรงผลักดันทางจิตวิทยาให้เกิดการกระทำภายใต้เหตุผลที่ทำให้เกิดการยอมรับในสิ่งใหม่และเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองความต้องการและก้าวเข้าสู่สภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ เช่น จากชุมชนเกษตรกรรมเปลี่ยนไปสู่ชุมชนการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทำให้คนในชุมชนต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อปรับตัวสู่สังคมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นต้น จนในที่สุดเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา การเปลี่ยนแปลงนี้มักจะเริ่มจากสภาพสังคมที่เรียบง่ายไปสู่สภาพสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น คนในชุมชนรุ่นต่อมาก็จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ ปรับเปลี่ยนค่านิยมทัศนคติและพฤติกรรมทางสังคมเพื่อให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมแบบใหม่ที่มีความซับซ้อนและยากต่อการแก้ไขได้ เช่น ปัญหาชุมชนแออัด การโจรกรรม ปัญหาด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ปรีชา แดงโรจน์ (2544 : 29) ได้อ้างอิงนิยามของการท่องเที่ยว (Tourism) ขององค์การสหประชาชาติ ในการประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยว ณ กรุงโรม เมื่อปี พ.ศ. 2506 ไว้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมที่มีเงื่อนไขเกี่ยวข้องกับอยู่ 3 ประการ ได้แก่ การเดินทาง จุดหมายปลายทาง และวัตถุประสงค์ของการเดินทาง

นิคม จารุมณี (2535 : 1) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางใด ๆ ที่เป็นการเดินทางที่อยู่ในเงื่อนไข 3 ประการ คือ การเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยประจำไปยังสถานที่อื่น ๆ เป็นการชั่วคราว การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ มิได้ถูกบังคับ และเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม แต่มิใช่เดินทางเพื่อไปประกอบอาชีพหรือหารายได้

จากคำนิยามและความหมายของการท่องเที่ยวข้างต้น สรุปได้ดังนี้ การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางของมนุษย์ จากสถานที่ใดสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง หรือการเดินทางจากถิ่นพำนักที่อาศัยประจำไปยังสถานที่อื่น เป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ และเป็นการเดินทางด้วยเหตุผลของการท่องเที่ยว มิใช่เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ เช่น การเดินทางเพื่อไปพักผ่อน การเดินทางเพื่อไปชมการแข่งขันกีฬา (เช่น การแข่งขันกีฬา ซีเกมส์ โอลิมปิก เป็นต้น) การเดินทางเพื่อการศึกษา การเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนญาติพี่น้อง หรือเพื่อน การเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมใหญ่ที่มีองค์ประกอบเป็นอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมจำนวนมาก ได้แก่ อุตสาหกรรมการขนส่ง อุตสาหกรรมอาหาร และเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมที่พักแรม อุตสาหกรรมนันทนาการ อุตสาหกรรมการผลิตสินค้าและบริการ ข้างเคียงต่าง ๆ ซึ่งได้มีผู้กำหนดแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

1. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

พยอม ธรรมบุตร (2549 : 1 - 3) ได้แบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ได้แก่ การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เช่น สนามบิน ระบบคมนาคม ตลอดจนบริการด้านอุตสาหกรรมขนส่ง เช่น การขนส่งทางอากาศ ทางบก และทางน้ำ ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง (Destination) หรือแหล่งท่องเที่ยว (Attraction)

2. การมีที่พักแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว (Accommodation) ที่ต้องการค้างคืน ได้แก่ ที่พักประเภทต่าง ๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ ที่พักประเภทต่าง ๆ จะมี

สิ่งอำนวยความสะดวกในระดับต่าง ๆ กัน ซึ่งจะทำให้มีราคาและบริการในระดับต่างกัน ได้แก่ ภัตตาคาร บาร์ สระว่ายน้ำ ฟิตเนสเซ็นเตอร์ ซาวน่า ศูนย์กลางธุรกิจ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ

3. แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญสูงสุดของการเดินทาง เพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่น เช่น คอยอินทนนท์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพของเทือกเขาหิมาลัย หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรขอม หรือการท่องเที่ยวชนบทเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถานยุคเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ เช่น วัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นต้น

4. กิจกรรมการท่องเที่ยว (Tourist Activities) และกิจกรรมนันทนาการ (Recreational Activities) นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในยุคปัจจุบัน เพราะการท่องเที่ยวมิได้หมายถึงแค่การเดินทางไปชมโบราณสถาน อนุสาวรีย์ ความงดงามของธรรมชาติเท่านั้น แต่เป็นการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การเดินป่าศึกษาระบบนิเวศเขตเส้นศูนย์สูตรในป่าดิบชื้น การล่องแก่งในแม่น้ำท่องเที่ยว การปีนหน้าผา การดำน้ำ ในรูปแบบ Scuba Diving หรือ Snorkeling การพายเรือแคนูในบริเวณป่าชายเลน การตกปลาหมึกในทะเลลึก ตลอดจนการร่วมกิจกรรมกับชุมชนเจ้าบ้าน เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ (Experience) ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้

5. บริการเบ็ดเตล็ดทั้งหมดที่มีให้นักท่องเที่ยว (Ancillary) อาทิเช่น บริการด้านร้านอาหาร โรงพยาบาล ไปรษณีย์ สถานีบริการน้ำมัน ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ห้องสุขา ฯลฯ

องค์ประกอบทั้ง 5 ประการ ควรปรากฏอยู่บนระบบฐานข้อมูลการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทุกแหล่งที่เป็นจุดหมายปลายทาง (Destination Management System : DMS)

2. วัตถุประสงค์ของการเดินทางท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ระยะเวลา ประเภทของการคมนาคม จำนวนสมาชิก ค่าใช้จ่าย ดังนั้นเราจึงพอจะแบ่งลักษณะการท่องเที่ยวได้ตามวัตถุประสงค์ของการไปเที่ยว ซึ่งอาจแบ่งได้ใน 6 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนาน และความบันเทิงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ ประกอบกับความอยากรู้อยากเห็น อยากสัมผัสสิ่งใหม่ ๆ หรือชมทิวทัศน์ วัฒนธรรม ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ

2.2 การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน เป็นการใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อนร่างกายและสมอง อาจรวมถึงการพักผ่อนหลังจากเจ็บป่วย

2.3 การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์เพื่อ ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว เป็นการศึกษาในแง่มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา เช่น ชมโบราณสถาน ศิลปะ หรือการแสดง

2.4 การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬา มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

2.4.1 ชมการแข่งขันกีฬาที่ตนสนใจ เช่น ฟุตบอล มวย เทนนิส ซึ่งแม้จะย้ายสถานที่แข่งขัน ผู้ชมก็จะตามไปชมอยู่เสมอ

2.4.2 ร่วมแข่งขันกีฬา หรือออกกำลังกาย ซึ่งการท่องเที่ยวลักษณะนี้สถานที่จะเป็นสิ่งดึงดูดใจให้เกิดการท่องเที่ยว เช่น ชายทะเล ภูเขา ป่าไม้ จากลักษณะดังกล่าว ประเทศที่มีทัศนียภาพ หรือภูมิประเทศหลาย ๆ แบบ จะได้รับความสนใจมาก

5. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ การประชุม และสัมมนา การท่องเที่ยวลักษณะนี้ไม่น่าจัดเป็นการท่องเที่ยว เพราะวัตถุประสงค์หลักไม่ใช่การเดินทางเพื่อไปท่องเที่ยวหรือพักผ่อน แต่ตามความเป็นจริง ผู้ไปร่วมประชุมสัมมนามักจะแบ่งเวลาส่วนหนึ่งเพื่อการท่องเที่ยวพักผ่อน ดังนั้น ปัจจัยที่จะดึงดูด คือ สถานที่ที่น่าสนใจ สถานที่พักผ่อน การคมนาคมสะดวก ในปัจจุบันการท่องเที่ยวลักษณะนี้จะมีมากขึ้น

6. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา จากการที่บุคคลไปศึกษาดูงานทำวิจัย หรือ โครงการแลกเปลี่ยนอาจารย์ นักศึกษา ระหว่างสถาบันการศึกษา บุคคลเหล่านี้ก็จะต้องหาเวลาและโอกาสท่องเที่ยวพักผ่อนเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ ประชุม และสัมมนา

นอกจากนี้ ชิดจันทร์ หังสสูตร (2532 : 8 - 9) แบ่งความมุ่งหวังของนักท่องเที่ยวออกเป็น 4 อย่าง คือ

1. ความมุ่งหมายในทางกายภาพ คือ มุ่งเดินทางเพื่อการพักผ่อนทางร่างกาย การแสดงกีฬา การสนุกสนานชายหาด การพักผ่อนใจในไนต์คลับ และการรักษาสุขภาพโดยตรง อาจเป็นคำสั่งของแพทย์หรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาตัว เช่น การอาบน้ำแร่เพื่อรักษา เป็นต้น

2. มุ่งหวังในทางศิลปวัฒนธรรม ผู้เดินทางต้องการจะหาความรู้เกี่ยวกับประเทศนั้น ๆ เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับดนตรี ศิลปะ นิทานพื้นบ้าน การเดินป่า การเขียนภาพ ศาสนา และกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ

3. มุ่งหวังในมิตรภาพ ผู้เดินทางประสงค์ที่จะเยี่ยมเพื่อนหรือญาติ เพื่อหนีความจำเจ หนีไปจากครอบครัว และเพื่อนบ้าน หรือเพื่อคบเพื่อนใหม่ ๆ

4. มุ่งหวังทางฐานะและชื่อเสียงเกียรติศักดิ์ ต้องการพัฒนานบุคลิกส่วนตัว เช่น การไปประชุม ไปธุรกิจ ไปศึกษาต่อ ไปเพื่อให้ได้ปริญญาบัตร และสนใจในด้านอาชีพหรือวิชาชีพอื่น ๆ ที่ต้องการจะเรียนรู้

3. รูปแบบของการท่องเที่ยว

วรรณ วลัยวานิช (2539 : 21) กล่าวว่า การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง การจัดแบ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ เป็นการจัดแบ่งเพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บข้อมูลการท่องเที่ยวที่สำคัญ เพื่อนำมาใช้ในการวางแผนการท่องเที่ยวและการศึกษาผลทางเศรษฐกิจที่จะเกิดจากนักท่องเที่ยวที่มีถิ่นพำนักต่างกัน โดยทั่วไปแล้วสามารถจัดแบ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การท่องเที่ยวภายในประเทศ เป็นการท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในประเทศ การท่องเที่ยวลักษณะนี้จะต้องมีสิ่งจูงใจหลายอย่าง เช่น ความสวยงามของภูมิประเทศ ความสะดวกสบายในการเดินทาง ความปลอดภัย ตลอดจนการโฆษณา หรือมีสิ่งจูงใจโดยเฉพาะของสถานที่นั้น เช่น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือศิลปวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

2. การท่องเที่ยวต่างประเทศ เป็นการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ที่ต่างไปจากประเทศของตนและต้องผ่านกระบวนการระหว่างประเทศหลายอย่าง เช่น สุลกากร ด่านตรวจคนเข้าเมือง เป็นต้น โดยใช้ภาษาต่างประเทศและอาจจะต้องมีมัคคุเทศก์เป็นผู้นำ การท่องเที่ยวต่างประเทศนี้ขนาดของประเทศเป็นสิ่งสำคัญ เช่น ประเทศที่มีขนาดใหญ่จะมีสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวมากเพราะมีโอกาสที่จะมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งอื่น ๆ หลายอย่างมากกว่าประเทศขนาดเล็ก แต่บางครั้งการที่จะต้องเดินทางไกล ๆ ก็อาจเป็นอุปสรรคหรือทำให้นักท่องเที่ยวหมดความสนใจหรือมีความสนใจน้อยลงก็ได้

การท่องเที่ยวในปัจจุบันสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541 : 8)

1. การท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ความสนุกสนาน ความชื่นชมในแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก

2. การท่องเที่ยววัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม เป็นการท่องเที่ยวในเชิงการใช้ความรู้และความภาคภูมิใจ

3. การท่องเที่ยวแบบบันเทิงและการกีฬา (Sport and Entertainment Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และความพึงพอใจในการพักผ่อนบันเทิงใจที่มุ่งเน้นการได้รับบริการที่เหมาะสม

4. การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมสัมมนา (Business and Convention Tourism) เป็นการเดินทางที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการประชุมสัมมนา การติดต่อทางธุรกิจ ซึ่งอาจมีหรือไม่มีการศึกษาดูงานและการทัศนศึกษาควบคู่ไปด้วยก็ได้ ถูกจัดให้เป็นการท่องเที่ยวประเภทหนึ่ง

การท่องเที่ยวทั้ง 4 ประเภท อาจแบ่งระดับการท่องเที่ยวได้ 4 แบบที่ต้องการการจัดการที่ต่างกัน คือ

1. การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรให้คงไว้นานที่สุด ครอบคลุมทรัพยากรทุกประเภท เช่น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของมนุษย์ การท่องเที่ยวเหล่านี้ควรจัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ซึ่งครอบคลุม Natural, Cultural Tourism และ Historical Tourism ทั้งหมด

2. การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการศึกษาในแหล่งธรรมชาติเพื่อการรักษาระบบนิเวศ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งหรือบางส่วนของ การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศของพื้นที่นั้น ๆ จัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco Tourism)

3. การจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ การทัศนศึกษา การประชุม สัมมนา การติดต่อธุรกิจ ที่ให้ความสำคัญในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ยังคงเป็นการท่องเที่ยวแบบประเพณี (Conventional Tourism)

4. การท่องเที่ยวที่ขัดต่อศีลธรรม จริยธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งยังคงมี แอบแฝงอยู่ในทุกส่วนหรือมีการพัฒนาอย่างถูกกฎหมายในบางพื้นที่ เช่น Sex Tour, Casino และ เกมสีกีฬาบางประเภทเป็นการท่องเที่ยวที่ขัดต่อศีลธรรม (Immorality Tourism)

4. ความสำคัญของการท่องเที่ยว

นิคม จารุมณี (2535 : 5 - 7) ได้กล่าวถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (Tourism Industry) ประกอบด้วย ธุรกิจหลายประเภท ทั้งธุรกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรง และธุรกิจที่เกี่ยวข้องทางอ้อม หรือสนับสนุนต่าง ๆ การซื้อบริการของนักท่องเที่ยวประเภทนี้ถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มองไม่เห็นด้วยสายตา (Invisible Export) เพราะเป็นการซื้อด้วยเงินตราต่างประเทศ การผลิตสินค้า คือ บริการต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวซื้อก็จะต้องมีการลงทุนซึ่งเป็นผลประโยชน์จะตกอยู่ในประเทศ และจะช่วยให้เกิดงานอาชีพอีกหลายแขนง เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ด้านสังคม การท่องเที่ยวเป็นการพักผ่อนคลายความตึงเครียด พร้อม ๆ กับการได้รับความรู้ความเข้าใจ ในวัฒนธรรม ที่ผิดแผกแตกต่างออกไป อีกทั้งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นแหล่งที่มาของรายได้ ในรูปเงินตราต่างประเทศ ซึ่งจะมีส่วนช่วยสร้างเสถียรภาพให้กับดุลชำระเงินของต่างประเทศ รายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยผ่อนคลายความเสียเปรียบในเรื่องดุลการชำระเงิน ได้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังมีบทบาทช่วยกระตุ้นให้มีการนำเอาทรัพยากรของ ประเทศมาใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง เช่น เปลือกหอย หินสวย ๆ ตามชายหาด ไม้ไผ่ ฯลฯ ที่ผู้ อยู่ในท้องถิ่นได้เก็บมาประดิษฐ์เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านขายเป็นที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว

เป็นการนำเอาวัสดุที่เคยเห็นว่าปราศจากคุณค่ามาทำให้เกิดประโยชน์ และเพิ่มรายได้ ซึ่งแม้จะเป็นรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่เมื่อรวมกันเข้าก็เป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งเช่นกัน อาจสรุปได้ว่าบทบาทและความสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีดังต่อไปนี้

1. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ นับตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมามีรายได้จากการท่องเที่ยวได้กลายเป็นรายได้ลำดับที่ 1 เมื่อเทียบกับรายได้สินค้าอื่น ๆ
2. รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ได้มาในรูปแบบของเงินตราต่างประเทศนี้มีส่วนช่วยในการสร้างเสถียรภาพให้กับดุลชำระเงิน ในปี พ.ศ. 2527 การท่องเที่ยวทำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ 27,317 ล้านบาทนั้น รายจ่ายจากการเดินทางท่องเที่ยวของคนไทยเป็นเพียงประมาณ 7,028 ล้านบาท ส่วนที่เกินดุลนี้จึงมีส่วนช่วยแก้ไขการขาดดุลในด้านอื่นได้เป็นอย่างมาก
3. รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชากรอย่างกว้างขวาง สร้างงาน สร้างอาชีพมากมาย และเป็นการเสริมอาชีพด้วย อาชีพที่เกิดต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือการผลิตอาหาร ไปป้อนตามเมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ ก็จะเป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้เพิ่มได้เป็นอย่างดีหรือในเมืองท่องเที่ยวก็อาจเป็นผู้นำเที่ยวด้วย
4. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างงาน สร้างอาชีพอย่างมากมายและกว้างขวาง เนื่องจากอุตสาหกรรมบริการต้องใช้คนทำหน้าที่บริการ โดยเฉพาะธุรกิจทางตรง เช่น โรงแรม ภัตตาคาร บริษัทนำเที่ยว ฯลฯ ส่วนในธุรกิจทางอ้อมอาจเป็นอาชีพเสริม เช่น หัตถกรรมพื้นบ้าน การใช้เวลาว่างมารับจ้างก่อสร้าง เป็นต้น
5. การท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ใดก็จะต้องใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร ซื้อผลิตภัณฑ์พื้นเมือง และหากพักแรมก็จะต้องใช้เป็นค่าที่พัก เงินที่จ่ายออกไปนี้จะไม่ตกอยู่เฉพาะโรงแรม แต่จะกระจายไปสู่เกษตรกรรายย่อยต่าง ๆ เมื่อหัตถกรรมพื้นเมืองขายเป็นของที่ระลึกได้ก็จะมีคนนำเอาวัสดุพื้นบ้านมาประดิษฐ์เป็นของที่ระลึก แม้จะเป็นรายได้เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่เมื่อรวมกันเป็นปริมาณมาก ๆ ก็เป็นรายได้สำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการกระตุ้นการผลิต หรือที่เรียกว่า Multiplier Effect ทางการท่องเที่ยวที่มีลักษณะที่สูงมาก เทียบการผลิตสินค้าหรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ
6. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่าย อาจเรียกว่าได้ว่าเป็น Limitless Industry เมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ จากสถิติที่ผ่านมาจำนวนนักท่องเที่ยวนานาชาติของโลก ได้มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. 2493 นักท่องเที่ยวนานาชาติทั่วโลกมีจำนวนเพียงล้านคน และได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 290 ล้านคนในปี พ.ศ. 2527 กระนั้นก็ดีนักวิชาการทางการท่องเที่ยวก็ยังเชื่อว่าปริมาณในการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่

ในปัจจุบัน ก็เป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น เพราะว่าประชากรของโลกเพิ่มจำนวนขึ้นตลอดเวลา ในขณะที่วิวัฒนาการในการขนส่งที่สามารถส่งผู้โดยสารได้เป็นจำนวนมาก ทำให้ค่าใช้จ่ายในการเดินทางถูกลง การเดินทางท่องเที่ยวจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้มีรายได้สูงเท่านั้น ดังแต่ก่อน การท่องเที่ยวถือได้ว่าเป็นเรื่องของความพึงพอใจของแต่ละบุคคล องค์การสหประชาชาติ ประกาศว่า “การเดินทางท่องเที่ยวเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่งที่รัฐต้องสนับสนุน”

7. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่มีข้อจำกัดในการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่งดินฟ้าอากาศ เหมือนการเกษตร ผลผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เสนอขายให้แก่นักท่องเที่ยวคือ ความสวยงามของธรรมชาติ หาดทราย ชายทะเล ป่าไม้ ภูเขา สภาพอากาศ และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม โบราณสถาน อาคารในท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น ตลาดน้ำ ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรมและมีความยั่งยืน ไม่ผันแปร หรือขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ดังเช่น การผลิตด้านการเกษตร หรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ ไม่ต้องลงทุนและใช้เทคโนโลยีเป็นจำนวนมาก ดังนั้น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงได้รับการสนับสนุนและกระตุ้นจากองค์การท่องเที่ยวโลกอย่างจริงจัง เพื่อที่จะให้ประเทศที่กำลังพัฒนาให้ความสนใจ และหันมาใช้อุตสาหกรรมนี้เป็นประโยชน์เพิ่มเติมต่ออาชีพ

8. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว สังคมไทยเป็นสังคมของชาติเก่าแก่สืบเนื่องมาเป็นพันปี จึงมีวัฒนธรรม ระเบียบ ประเพณี นาฏศิลป์ การละเล่น ฯลฯ ที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น เป็นมรดกตกทอดที่ควรแก่การนำออกเผยแพร่ ฟื้นฟู และอนุรักษ์ไว้

9. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เมื่อเกิดการเดินทางท่องเที่ยวจากภูมิภาคหนึ่งไปยังภูมิภาคหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นคนไทย หรือคนต่างประเทศก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พื้นที่ที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ในท้องถิ่นนั้น เช่น โรงแรม ภัตตาคาร สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีผู้ลงทุนในหลาย ๆ ลักษณะเป็นการสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นเหล่านั้น

10. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีมาตรการที่ช่วยเสริมความปลอดภัย และความมั่นคงในพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวจะเลือกเดินทางไปที่ใด จะต้องมั่นใจว่า มีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ฉะนั้นแหล่งใดที่นักท่องเที่ยวเข้าไป แหล่งนั้นจะต้องมีความปลอดภัยเพียงพอ

11. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีส่วนช่วยสร้างสันติภาพสัมพันธไมตรี และความเข้าใจอันดีด้วยการเข้าใจซึ่งกันและกัน เมื่อประชากรในประเทศเดียวกันมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน

โดยการเดินทางไปมาหาสู่กัน ผลก็คือ ความสามัคคีสมานฉันท์ของคนในชาติ ในทำนองเดียวกัน การท่องเที่ยวระหว่างประเทศก็จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลก ที่จะช่วยรักษาสัมพันธไมตรีให้มั่นคง

5. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

5.1 นักท่องเที่ยว คือ ผู้ที่ลงทุนเงินและเวลาเพื่อแสวงหาสินค้าและบริการ ตลอดจนประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

5.2 ภาคเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น ที่พักแรม แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมและบริการต่าง ๆ ผู้ประกอบการลงทุนทำธุรกิจดังกล่าว โดยมีเป้าหมายที่จะเสนอสินค้าและบริการที่มีคุณภาพให้แก่นักท่องเที่ยวโดยมุ่งสร้างกำไรจากธุรกิจ

5.3 ภาครัฐ ซึ่งหมายถึง รัฐบาลของประเทศที่รองรับซึ่งต้องการดึงดูดนักท่องเที่ยว มาสู่จุดหมายปลายทาง เพื่อที่จะใช้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสร้างเงินและสร้างงานในการพัฒนา เศรษฐกิจของประเทศ

5.4 ภาคประชาชน ได้แก่ ชุมชนที่เกิดการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์จะเสนอ แหล่งท่องเที่ยวและบริการแก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนแลกเปลี่ยนด้านวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิด การกระจายรายได้และพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น

ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางท่องเที่ยว

1. ปัจจัยที่ทำให้ตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว

การเดินทางของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ในหลาย ๆ ประการ ตามที่ฉลองศรี พิมลสมพงษ์ (2531 : 88 - 90) กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้บุคคลตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว ประกอบด้วย

1. เงินหรือค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นสิ่งแรกที่ผู้เดินทางท่องเที่ยวจะต้องคิดทันที เพราะการเดินทางท่องเที่ยวไม่ว่าจะใกล้หรือไกล จำเป็นจะต้องมีเงินหรืองบประมาณ เพื่อใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ เช่น ค่าพาหนะ ค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าบริการสำหรับสิ่งอำนวยความสะดวก และการใช้จ่ายซื้อของ เป็นต้น

2. เวลา เป็นสิ่งที่มีความหมายสำหรับผู้เดินทางท่องเที่ยว เพราะแต่ละบุคคลย่อม อยู่ในสถานภาพทางการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน บางคนอาจใช้เวลาวันหยุดสุดสัปดาห์เพื่อการท่องเที่ยว แต่บางคนอาจจะต้องรอถึงปิดภาคเรียน หรือบางคนอาจใช้เวลาหลังช่วงชีวิตทำงานเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

3. ความตั้งใจที่จะไป ปัจจัยนี้เกิดจากเหตุผลและความรู้สึกนึกคิดส่วนตัวอย่างแท้จริง การมีเงิน มีเวลา คงไม่สามารถกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวได้ถ้าไม่ตั้งใจที่จะไป นักท่องเที่ยว

แต่แต่ละคนมีความตั้งใจในการเดินทางท่องเที่ยวแต่ละครั้งไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ความตั้งใจที่จะเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา

2. ปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการท่องเที่ยว

วินิจ วีรยางกูร (2532 : 32 - 34) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการท่องเที่ยวมีดังนี้

1. การเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต คือ การที่คนเริ่มประหยัดเงินส่วนหนึ่งเพื่อนำเงินมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวพักผ่อน

2. รายได้ของครอบครัวเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันผู้หญิงทำงานมากขึ้น มีรายได้สูงขึ้นทำให้เกิดตลาดใหม่ขึ้น โดยเฉพาะตลาดการท่องเที่ยว สินค้าประเภทสมัยนิยม กิจการธนาคาร ร้านอาหาร เป็นต้น เพื่อตอบสนองความต้องการในตลาดส่วนนี้

3. การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แม้ว่าเศรษฐกิจโลกตกอยู่ในภาวะเจริญเติบโตทรงตัวหรือทรุดตัวเป็นบางครั้งสลับกันไป แต่รายได้และประสิทธิภาพในการผลิตก็สูงขึ้นด้วยสาเหตุนี้ ทำให้การท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานเจริญเติบโตอย่างมองเห็นได้ชัด

4. ค่าใช้จ่ายในการเดินทางลดลง โดยเฉพาะค่าโดยสารเครื่องบิน ทำให้คนระดับกลางสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ระยะทางไกล ๆ

5. อัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากประเทศที่มีเงินสกุลแข็งจะเดินทางไปท่องเที่ยวยังประเทศที่มีเงินสกุลอ่อนกว่า

6. สภาพแวดล้อมทางการเมืองและรัฐบาล เมื่อสภาพแวดล้อมทางการเมืองสงบเรียบร้อยไม่มีปัญหาใด ๆ การท่องเที่ยวก็จะเกิดขึ้น

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อบริการทางการท่องเที่ยว

กองวิชาการและฝึกอบรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ม.ป.ป : 13) ผลิตผลของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวคือ บริการ ซึ่งลูกค้าจะเลือกซื้อเมื่อเกิดความพึงพอใจ ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อบริการ มีดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ได้แก่

1.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมไปด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจให้ผู้เดินทางมาเยือนท้องถิ่นนั้น ๆ อันจะมีสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งเทศกาลและงานประเพณีประจำปีที่มีอยู่ในท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1.1.1 ประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา น้ำตก ถ้ำ น้ำพุร้อน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ สวนสัตว์ อุทยานแห่งชาติ

วนอุทยาน ทะเล เกาะสวนรุกขชาติ หาดทราย หาดหิน ทะเลสาบ เขื่อน อ่างเก็บน้ำ แหล่งน้ำจืด (ห้วย หนอง คลอง บึง)

1.1.2 ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และศาสนสถาน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีหรือศาสนา ได้แก่ โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชน โบราณ พิพิธภัณฑสถาน กำแพงเมือง คูเมือง อนุสาวรีย์ และอนุสรณ์สถาน

1.1.3 ประเภทศิลปวัฒนธรรมประเพณีและกิจกรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งในลักษณะพิธี งานประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต (เช่น หมู่บ้านชาวเขา สภาพชีวิตในชนบท) ศูนย์วัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง ไร่/สวน พืช ผัก ผลไม้ และเหมืองแร่

2. ความปลอดภัย (Security) ในการตัดสินใจเลือกจุดหมายการเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะคำนึงถึงความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินเป็นประการสำคัญ มาตรการรักษาความปลอดภัยจึงต้องมีประสิทธิภาพและทั่วถึงทุกแหล่งท่องเที่ยว

3. โครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructures) ประกอบด้วย สิ่งอำนวยความสะดวกหลัก เช่น ถนน สะพาน สนามบิน สถานีรถไฟ สถานีรถโดยสาร ท่าเรือ ไฟฟ้า น้ำประปา ระบบการสื่อสารที่ทันสมัย เป็นต้น โดยปกติแล้วรัฐจะเป็นผู้ลงทุนจัดโครงสร้างพื้นฐาน เพื่ออำนวยความสะดวกสบายของประชาชนในท้องถิ่น หรือหากเป็นการลงทุนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่นก็เป็นผู้ได้รับประโยชน์อย่างถาวร

4. สิ่งอำนวยความสะดวก (Facilities) เป็นสถานที่หรือบริการ ที่ส่วนใหญ่เอกชนจะเป็นผู้จัดหาไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบของการประกอบธุรกิจ แต่ก็มีบริการของรัฐอยู่ในบางส่วนด้วย ดังนี้

4.1 การคมนาคม เมื่อผู้ซื้อเดินทางมาซื้อบริการถึงที่ผลิต การคมนาคมทั้งจากต่างประเทศ และภายในประเทศจะต้องรวดเร็ว และปลอดภัยทั้ง 3 ทาง คือ ทางบกมีถนนที่พาหนะต่าง ๆ ผ่านเข้าออกได้สะดวก หรือมีบริการรถไฟ ทางน้ำมีท่าเทียบเรือ และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทางอากาศมีท่าอากาศยานทันสมัย มีสายการบินลงมาก

4.2 พิธีการเข้าเมืองและบริการข่าวสาร มีการผ่อนคลากระเบียบวิธีการเข้าเมืองให้สะดวกรวดเร็ว มีการให้บริการให้ข่าวสาร บริการจองที่พัก บริการขนส่งผู้ที่พัก เป็นต้น

4.3 ที่พัก มีโรงแรมระดับต่าง ๆ ให้เลือก มีอัตราค่าที่พักเหมาะสมกับคุณภาพสะอาด และมีบริการตามมาตรฐานสากล

4.4 ร้านอาหาร นอกจากจะมีอาหารให้เลือกมากมายหลายชนิดแล้ว จะต้องถูกสุขลักษณะ มีบริการที่สุภาพ มีการกำหนดราคาที่แน่นอน

4.5 บริการนำเที่ยว มีบริการนำเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ โดยมีมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง มีอรรถาธิบายไมตรี และมีความรับผิดชอบต่อนักท่องเที่ยว

5. สินค้าของที่ระลึก (Souvenirs) จะต้องมีการควบคุมคุณภาพ กำหนดราคา รวมทั้งการส่งเสริมการใช้วัสดุพื้นบ้าน การออกแบบสินค้าให้มีความเป็นเอกลักษณ์ รวมทั้งการบรรจุหีบห่อที่สวยงาม

6. การโฆษณาเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ (Advertising and Public Relation) เป็นปัจจัยสำคัญต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นกรรมวิธีที่จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวของเราเป็นที่รู้จัก และเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งจากต่างประเทศและภายในประเทศ

7. ภาพลักษณ์ (Image) เป็นตัวกำหนดกลุ่มนักท่องเที่ยว หากมีภาพลักษณ์ว่าเป็นดินแดนแห่งความฝันของผู้ชาย นักท่องเที่ยวที่สนใจก็จะเป็นชายรักสนุก จึงควรฟื้นฟูภาพลักษณ์ของประเทศไทยในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่อุดมด้วยมรดกทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เป็นดินแดนแห่งความเพลิดเพลินในการจับจ่ายทั้งสินค้าพื้นเมือง และปลอดอากร

4. ปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว

ปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว (Determinants) ซึ่งอาจถูกกล่าวถึงใน 2 กรณี คือ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว และปัจจัยที่ทำให้เลือกประเภทหรือลักษณะในการท่องเที่ยว การตัดสินใจท่องเที่ยวอาจมีการตัดสินใจในองค์ประกอบอื่นตามมา เช่น แหล่งท่องเที่ยว เพื่อนเดินทาง ช่วงเวลาในการเดินทาง พาหนะที่ใช้ ระยะเวลาในการท่องเที่ยว เพื่อนเดินทาง ที่พัก กิจกรรมระหว่างการท่องเที่ยว งบประมาณในการท่องเที่ยว สวอร์บรูค และฮอร์เนอร์ (Swarbrooke and Horner, 1999 : 16) แบ่งปัจจัยที่เลือกในการท่องเที่ยวออกเป็น 2 ปัจจัยคือ ปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยภายนอก ซึ่งปัจจัยส่วนบุคคลในพฤติกรรมนักท่องเที่ยวแบ่งย่อยออกมาได้ 4 ประเภท คือ สถานการณ์ ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะและการรับรู้ ซึ่งปัจจัยส่วนบุคคลประเภทต่าง ๆ มีรายละเอียดให้พิจารณาดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่

1.1 สุขภาพ เป็นสิ่งแรกที่จะบอกได้ว่าความต้องการท่องเที่ยวจะเป็นจริงได้หรือไม่ สุขภาพที่กล่าวถึงนี้ หมายถึงทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต มนุษย์มีการดูแลตนเองที่ดีขึ้น มีอาหารดี การแพทย์ก้าวหน้า ทำให้เราสามารถต่อสู้กับโรคได้มากกว่าอดีต แต่ในขณะเดียวกันการทำงานที่เคร่งเครียดก็เป็นสิ่งที่บั่นทอนสุขภาพ รวมถึงสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป มลพิษที่เพิ่มสูงขึ้น โรคภัยที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยด้านสุขภาพเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการเดินทาง ทั้งที่เกิดจากสุขภาพดีและสุขภาพที่ไม่ดี ตัวอย่างของการเดินทางเพื่อการพักผ่อน หรือการไปในสถานที่ที่เหมาะสมต่อการฟื้นฟูสุขภาพ เป็นต้น

1.2 รายได้ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยว รายได้เป็นปัจจัยที่สำคัญ เริ่มตั้งแต่เป็นตัวกำหนดว่าการท่องเที่ยวจะเป็นจริงได้หรือไม่จนกระทั่งถึงเป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยว ในการศึกษาการใช้จ่ายในการท่องเที่ยว มักใช้รายได้เป็นตัวแปรที่สำคัญในการคาดเดาพฤติกรรมใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว เดวีส์ และแมนแกน (Davies and Mangan, 1992 : 25 ; อ้างถึงใน Jang and et al. 2004 : 19 - 23) พิสูจน์จากการใช้ข้อมูลการสำรวจรายจ่ายของครอบครัวในสหราชอาณาจักรว่า ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับรายได้ในทุกกลุ่มรายได้ของประชากร โดยความยืดหยุ่นในการใช้จ่ายแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มรายได้เป็นประจำเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญในการคาดการณ์การท่องเที่ยว และการใช้จ่ายในการท่องเที่ยว ความจริงแล้วปัจจัยในส่วนของการมีส่วนร่วมบุคคล คือ รายได้ เวลาพักผ่อน ภาระงาน ภาระครอบครัว มีความสัมพันธ์กันทั้งสิ้น โดยมีวงจรชีวิตเข้ามาเชื่อมโยง เวลาและรายได้ในแต่ละช่วงชีวิต แสดงความขัดแย้งระหว่างเวลาและรายได้ คนหนุ่มสาวที่มีเวลาว่างมากกลับมีรายได้น้อย คนวัยกลางคนที่มีรายได้เพิ่มขึ้นกลับขาดเวลาว่างในการพักผ่อน คนชราที่กลับมามีเวลาว่างอีกครั้ง รายได้ก็ลดน้อยถอยลง นอกจากนี้ปัจจัยส่วนตัวด้านสถานการณ์แล้ว ปัจจัยที่มีอิทธิพลกำหนดการเที่ยวของแต่ละบุคคล รวมถึงความรู้เกี่ยวกับจุดหมายปลายทางตัวเลือกอื่น ๆ และราคาของตัวเลือก ในสังคมที่ข้อมูลหาได้ง่าย ๆ แหล่งท่องเที่ยวต้องแข่งขันกันสูงขึ้น เพราะความได้เปรียบทางข้อมูลอาจลดบทบาทลง เมื่อนักท่องเที่ยวมีความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเพียงพอ สิ่งที่จะมีอิทธิพลในการเลือกแหล่งท่องเที่ยว อาจเป็นอัตราแลกเปลี่ยนหรือราคาของสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้อง ทักษะและการรับรู้เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลไม่แพ้กันและมีความแตกต่างอย่างมากในแต่ละบุคคล ความปลอดภัยของแหล่งท่องเที่ยวในยุคของการก่อการร้าย ความชอบและความกลัว เป็นสิ่งที่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวพยายามปรับเปลี่ยนให้ไปในแนวทางที่ต้องการ เช่น สายการบินใช้ความเข้าใจเรื่องการกลัวการขึ้นเครื่องบิน จึงจัดอบรมการชนะความกลัวนั้น หากคนเลิกกลัวการขึ้นเครื่องบินหมายถึง การเพิ่มกลุ่มตลาด รวมถึงตลาดนักท่องเที่ยวต่างประเทศ โดยเครื่องบินด้วย ประสบการณ์สามารถปรับเปลี่ยนทั้งสถานการณ์ ความรู้ ทักษะและการรับรู้ได้ ประสบการณ์การซื้อแบบมีส่วนร่วม อาจทำให้เกิดพฤติกรรมพยายามหาส่วนลดในการซื้อครั้งต่อไป อย่างไรก็ตามแต่ละบุคคลให้ความสำคัญต่อปัจจัยในแต่ละตัวไม่เท่ากัน บางปัจจัยสำคัญกว่าปัจจัยตัวอื่นตามทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ประสบการณ์ของบุคคลนั้น และในบุคคลเดียวกันนี้เอง การให้ความสำคัญต่อปัจจัยดังกล่าวย่อมเปลี่ยนไปตามเวลา อายุ สถานการณ์ และประสบการณ์ที่เปลี่ยนไป เพื่อเติมกำลังในการกลับมาทำงานมิให้เห็นมากขึ้น เพราะภาระงานที่คาดหวังให้พนักงานทำงานได้มากกว่าเดิม ในรูปแบบที่เปลี่ยนไป ปัจจัยภายในเป็นปัจจัยที่อยู่ในความควบคุม

ของบุคคลมากกว่าปัจจัยภายนอก แต่ปัจจัยทั้ง 2 ตัว มีความเกี่ยวข้องและส่งผลถึงกัน อีกทั้งประกอบกันเป็นกำหนดการท่องเที่ยว

ปัจจัยที่กำหนดการท่องเที่ยว ปัจจัยภายนอกเป็นเสมือนเกราะหุ้มปัจจัยภายใน กล่าวคือ ปัจจัยภายนอกบางตัวมีอิทธิพลต่อการท่องเที่ยวถึงขนาดเป็นตัวกำหนดให้เกิดการท่องเที่ยวได้หรือไม่ แม้ว่าปัจจัยส่วนตัวจะพร้อมที่จะท่องเที่ยวก็ตาม เช่น การเมือง กฎหมาย กฎระเบียบ การท่องเที่ยวระหว่างประเทศได้รับผลโดยตรงจากกฎระเบียบการเดินทางออกนอกประเทศ และการอนุญาตเข้าประเทศ ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัด คือ สาธารณรัฐประชาชนจีน

ปัจจัยทางการเมือง เกี่ยวข้องกับกฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระเบียบเกี่ยวกับคนเข้าเมือง การขออนุญาตเข้าประเทศ การก่อการร้าย นโยบายภาษี โดยเฉพาะภาษีสนามบิน ภาษีนักท่องเที่ยว ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์กำหนดการเดินทางท่องเที่ยว อิทธิพลของปัจจัยทางการเมืองต่อการท่องเที่ยวเห็นได้ชัดเจนในเหตุการณ์ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 การก่อการร้ายในประเทศสหรัฐอเมริกา ทำให้ WTO ลดการประมาณการณ์การเติบโตของการท่องเที่ยวลง

เศรษฐกิจ เป็นอีกปัจจัยภายนอกที่สำคัญ จะเห็นว่า การเดินทางท่องเที่ยวมากในยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู เกาหลีใต้เป็นประเทศที่พัฒนาเศรษฐกิจหลังสงครามเกาหลีในปี ค.ศ. 1950 - 1953 ได้อย่างรวดเร็วจากนโยบายการส่งออก ทำให้ประชาชนมีรายได้และกลายเป็นประเทศในเอเชียที่สร้างนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้นอันดับต้นในกลุ่มประเทศเอเชีย ในที่นี้รวมถึงวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่กำหนดการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นหรือแบบแผนชีวิต ในสังคมเมืองการท่องเที่ยวเป็นเสมือนสิ่งจำเป็นในชีวิต เปลี่ยนจากทัศนคติเดิมที่เห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งฟุ่มเฟือย

ดังนั้นสิ่งที่ควรตระหนักเกี่ยวกับปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว คือ ปัจจัยตัวเดียวกัน อาจเป็นตัวส่งเสริมให้เกิดหรือขัดขวางไม่ให้เกิดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น รายได้เหลือจ่ายที่สูง (Discretionary Income) เป็นตัวส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว แต่รายได้ที่ไม่พอจ่ายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวกลายเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นหรือสิ่งจำเป็นลำดับท้าย ๆ ของรายจ่าย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีผลต่อปัจจัยด้านต่าง ๆ เช่น สภาพเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม นอกจากประเด็นด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ประเด็นในเรื่องของสิ่งแวดล้อมจัดว่ามีความสำคัญและเป็นทรัพยากรที่ก่อให้เกิดความสวยงามและดึงดูดใจให้เกิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทำให้สถานที่แห่งนั้นได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเกิดขึ้นและเกิดการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้านตามมา ซึ่งข้อมูลจากการศึกษาและทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

สุธีรัตน์ คชสวัสดิ์ (2549) ได้ทำการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยว บ้านห้วยฮี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผนการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว การดำเนินงานการรักษาและฟื้นฟูทรัพยากร มีการร่วมจัดสรรรายได้อย่างทั่วถึงและชุมชนบ้านห้วยฮี้เป็นหมู่บ้านเล็กแต่ในส่วนแนวคิดของการจัดการการท่องเที่ยวมาจากองค์กรภายนอกโดยมีการประชุมแจ้งให้ชาวบ้านร่วมรับรู้และติดตามผล ได้มีการศึกษาดูงานจากหมู่บ้านอื่น โดยองค์กรภายนอกจะมีศักยภาพเป็นที่เล็ง ในช่วงแรก ชุมชน มีความภาคภูมิใจ มีความเป็นอยู่เรียบง่ายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน ในส่วนของปัญหาพบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาการลอบเข้าไปเก็บกล้วยไม้และพรรณไม้หายากในพื้นที่และเรื่องขอบเขตของพื้นที่

มินตรา ติรณปริชญ์ (2549) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนบริเวณเทศบาลตำบลอัมพวาเขตพื้นที่ใกล้เคียง พบว่า การจัดการการท่องเที่ยวเป็นการจัดการการประสานงาน ด้านต่าง ๆ 6 ด้าน คือ ด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ด้านการมีส่วนร่วมของประชากรท้องถิ่น ด้านการจัดการโดยสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยวด้านการให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชนและเยาวชน ด้านการส่งเสริมการตลาดและนำเที่ยวและด้านการส่งเสริมการลงทุน โดยเทศบาลตำบลอัมพวา มีศักยภาพหลาย ๆ ด้านเหมาะสมสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับทรัพยากรและข้อจำกัดภายในพื้นที่ภายใต้แนวทางการอนุรักษ์โดยควรต้องมีการแบ่งเขตการใช้ที่ดินเพื่อการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวและสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในเทศบาลและพื้นที่ใกล้เคียงแบบครบวงจร รวมทั้งควบคุมและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น พื้นที่บริเวณตลาดน้ำอูทยาน ร.2 มูลนิธิชัยพัฒนาและบริเวณริมเขื่อนหน้าท่าการอัมพวา เป็นต้น

ดวงรัตน์ ชูวงศ์ (2553) ได้วิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวของเกาะคอเขา จังหวัดพังงา ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาจากการท่องเที่ยวของเกาะคอเขา มีประเด็นที่น่าสนใจ 2 ด้าน ได้แก่ ด้านแหล่งท่องเที่ยวและด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะคอเขา แหล่งท่องเที่ยวเกาะคอเขาเป็นแหล่งที่มีกลุ่มใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายกลุ่ม จึงทำให้ประสบปัญหาการบุกรุกครอบครองพื้นที่ป่าสงวน เกิดการแผ้วถางป่าโดยชาวบ้านและนายทุนเกาะคอเขา เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวบนเกาะคอเขาจากนักท่องเที่ยว ปัญหาสภาพแวดล้อมถูกทำลายจากขยะ สิ่งปฏิกูลที่เกิดจากผู้ประกอบการธุรกิจและนักท่องเที่ยว และสภาพปัญหา ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะคอเขา ประกอบด้วยด้านการตลาด การท่องเที่ยวของเกาะคอเขายังไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายของนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร การบริหารจัดการเพื่อการสนับสนุนการท่องเที่ยว การจัดบุคลากรสำหรับกิจกรรม

การท่องเที่ยวมีไม่เพียงพอ การปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายการท่องเที่ยว ยังไม่มีการประสานระหว่างเครือข่ายหรือกลุ่มที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวมากพอ สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ทั้งโดยประชาชนในพื้นที่ นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่ไม่รู้คุณค่าและความสำคัญ ของทรัพยากร และจากการศึกษาพบว่า ความต้องการในการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะคอเขา มีความต้องการที่น่าสนใจคือ ต้องการความปลอดภัยในการท่องเที่ยว ความต้องการในการบริการ ความสะดวกสบาย ความต้องการในการบริการทั้งในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว และความต้องการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และแนวทางการส่งเสริม การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของเกาะคอเขา จังหวัดพังงา มีด้วยกัน 6 แนวทาง คือ 1) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาครัฐและเอกชนด้านการท่องเที่ยว 2) แนวทางการส่งเสริม พัฒนาสาธารณูปโภคในแหล่งท่องเที่ยว 3) แนวทางการส่งเสริมการทำตลาดและ การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว 4) แนวทางการส่งเสริมเพิ่มความสามารถในการบริการการท่องเที่ยว ในชุมชน 5) แนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน และ 6) แนวทาง การส่งเสริมการสร้างเศรษฐกิจชุมชน

สุจารี จันทร์สุข (2541) ได้ทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน อันเป็นผลกระทบจากการท่องเที่ยว อำเภอเขาต้อม จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเปรียบเทียบประชาชน ที่อยู่ในเขตแหล่งท่องเที่ยวและเพื่อทดสอบผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจสังคม ของประชาชนที่อยู่ในเขตและนอกเขตแหล่งท่องเที่ยวทั้งที่เคยย้ายถิ่นและไม่เคยย้ายถิ่น กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่มีที่อยู่ในอำเภอเขาต้อม จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 245 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มตัวอย่าง ที่อยู่ในเขตแหล่งท่องเที่ยว 127 คน และกลุ่มตัวอย่างที่อยู่นอกเขตแหล่งท่องเที่ยว 118 คน ทำการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/ PC สถิติที่ใช้คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย เลขคณิต ค่า t-test และ F-test ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ ผลการวิเคราะห์พบว่า สภาพเศรษฐกิจสังคม ของประชาชนในเขตแหล่งท่องเที่ยว และนอกเขตแหล่งท่องเที่ยว มีความแตกต่างกัน ด้านการประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรม การมีอาชีพหลักและอาชีพรองที่เกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยว รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน ที่ดินความสัมพันธในครอบครัว และความสัมพันธ์ ในชุมชน และเมื่อทดสอบสมมติฐาน โดยการควบคุมตัวแปรการย้ายถิ่นแล้ว พบว่า ตัวแปร ด้านการประกอบอาชีพหลักและอาชีพรองที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว การเคยเปลี่ยนอาชีพ เงินออม หนี้สิน และการมีที่ดินมีความแตกต่างกัน

วิภาดา สุภรัฐปรีชา (2553) ได้วิจัยเรื่องผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและ วัฒนธรรม วัดเกต เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 3 กลุ่มมีความเห็นว่า ผลกระทบ

จากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมวัดเกต เชียงใหม่อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการจัดลำดับความสำคัญของผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้ง 3 กลุ่มมีความเห็นเหมือนกันทั้งหมดกล่าวคือ ผลกระทบทางบวกพบว่าทำให้คนในชุมชนมีความภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น และมีการสืบสานฟื้นฟูประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้แล้วยังสามารถนำรายได้จากการท่องเที่ยวมาพัฒนาพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และอาคารเก่าที่มีคุณค่าภายในชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็มีความเห็นในด้านข้อเสียของการท่องเที่ยวด้วย กล่าวคือ เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมมากขึ้น ประเพณีและวัฒนธรรมถูกทำให้กลายเป็นสินค้ามากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น มีการย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนมากขึ้น และมีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้รับโอกาสและผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ส่วนการศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวพบว่า มีความพึงพอใจต่อการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนวัดเกตอยู่ในระดับมาก และการหาแนวทาง ลดผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นชุมชนควรมีการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับข้อจำกัดทางด้านกายภาพของชุมชน ควรสร้างความตระหนักให้แก่คนในชุมชนเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง ควรเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง โดยไม่ควรมุ่งเน้นทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

สันทัด เสริมศรี (2529) ได้วิจัยเรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมกรณีศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาวิจัยที่รวบรวมข้อมูล 3 วิธีผสมผสานด้วยกัน คือ การใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ ในรายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลที่มีความรู้ในหัวข้อการวิจัยและการประชุมกลุ่มย่อย ผลการวิจัยพบว่า อิทธิพลของการท่องเที่ยวที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แบ่งเป็น 3 ระดับ

อิทธิพลการท่องเที่ยวที่มีผลต่อสังคมและวัฒนธรรมในด้านการสร้างงาน การสร้างอาชีพ รายได้และสินค้าและการเปลี่ยนแปลงทางประเพณี

อิทธิพลการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นปัจจัยร่วมกับอิทธิพลอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม มลภาวะ การย้ายถิ่น โสเภณี อาชญากรรม การใช้ภาษาพื้นเมือง กิจกรรมศาสนา การแต่งกาย การรับประทานอาหาร ดนตรีและค่านิยม

อิทธิพลการท่องเที่ยวเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วหรือเพิ่มมากขึ้น เช่น มีโสเภณี อาชญากรรม ศิลปะ การใช้ภาษาและค่านิยม

ฤทธิ อนุจรพันธ์ (2543) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่ออำเภอเมือง แม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบทางตรง

ทางอ้อมในด้านการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้าน เนื่องจากนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเพิ่มขึ้นของพื้นที่ ย่านการค้าขายและบริการแก่นักท่องเที่ยวพื้นที่ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนสายหลัก ได้เปลี่ยนจากที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่การค้าและบริการเกิดการสร้างงาน และการสร้างรายได้ ได้แก่ ประชากรในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งคนต่างถิ่นเข้ามาประกอบกิจการค้าขายและบริการ ทำให้จำนวนประชากรในเขตเทศบาลมีจำนวนที่เพิ่มขึ้น เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม 2 ด้าน คือ ปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้นและปัญหาน้ำเสียจากการปล่อยน้ำทิ้งของพื้นที่พักอาศัย อาคารพาณิชย์ และ โรงแรมต่าง ๆ

อภิวัฒน์ ภูริศิวารักษ์ (2551) ได้วิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยว ศึกษาพื้นที่บ้านฝั่งท่า หมู่ 5 ตำบลวังคังพวง อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนารูปแบบเป็นการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่คนในชุมชนและนำมาซึ่งแรงจูงใจในการให้ความร่วมมืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน การจัดโครงสร้างและการดำเนินงานของชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะมีลักษณะเรียบง่าย ไม่มีโครงสร้างที่ซับซ้อนเพื่อเข้าใจง่ายและเกิดความโปร่งใส อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชมรม การบริหารจัดการแบ่งตามกิจกรรมต่าง ๆ ของชมรม ได้แก่ กิจกรรมเรือนำเที่ยวล่องแม่น้ำปราณ กิจกรรมที่พัก Home Stay และอุทยานวังมัจฉา มีการระดมทุนในการดำเนินกิจการจากชาวบ้าน และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกบ้าง การรับผลตอบแทนจะได้รับในลักษณะต่าง ๆ กัน ตามการมีส่วนร่วม เช่น ถ้าเป็นเจ้าของเรือนำเที่ยวจะได้รับค่าตอบแทนจากนักท่องเที่ยวโดยตรง แล้วหักเป็นเงินกองทุนของชมรม ส่วนกิจกรรม Home Stay และกิจกรรมอุทยานวังมัจฉา จะได้รับค่าตอบแทนจากเงินปันผลที่ได้ลงหุ้นไว้ การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนก่อให้เกิดผลกระทบในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ คือมีอาชีพเสริม สร้างงาน และเป็นการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหาของชุมชนเอง รวมถึงร่วมกันพิจารณาวิธีแก้ไขปัญหามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

บุญบา สิทธิการ (2547) ได้วิจัยเรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรม โดยการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย จากการศึกษาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และศิลปวัฒนธรรมเกิดขึ้น ทั้งในด้านบวกและด้านลบในพื้นที่ท่องเที่ยว ได้แก่ การเพิ่มรายได้ สร้างอาชีพ และการศึกษาเรียนรู้ของชาวบ้าน ส่วนด้านลบคือการเปลี่ยนแปลงของศิลปวัฒนธรรม สำหรับสถานการณ์การท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ พบว่า มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว และความร่วมมือระหว่างภาคการท่องเที่ยวในพื้นที่ นอกจากนั้นในปัจจุบันศักยภาพของการท่องเที่ยวในพื้นที่ ได้ลดลงเนื่องจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ และข้อจำกัดของงบประมาณ

และนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ไม่ต่อเนื่อง ด้านการจัดการการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว มีความคิดเห็นว่าจะต้องปรับปรุงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวควบคู่กับการส่งเสริมและพัฒนา กิจกรรม นันทนาการ และกิจกรรมการท่องเที่ยวให้หลากหลาย และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันนักท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว ว่าเป็นปัจจัยทางการท่องเที่ยวที่สำคัญและน่าสนใจที่ควรต้องอนุรักษ์เอาไว้ นอกจากนี้ นักท่องเที่ยว อาจมีความรู้สึกไม่ประทับใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่แสดงออกโดยการปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยว เช่น การตัดทวงผลประโยชน์จากนักท่องเที่ยวและความไม่จริงใจในการให้บริการ แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนั้นอาจเกิดขึ้นตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมของประเทศ ดังนั้นเพื่อป้องกันผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้นได้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว ในพื้นที่จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อบริบททางสังคมและศิลปวัฒนธรรมของชุมชน การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนและโอกาสการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ความรู้ความเข้าใจในหลักการ พัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมการกระจายรายได้ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมในกลุ่มภาคี การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2526) ได้วิจัยเรื่องผลกระทบของการท่องเที่ยวในพื้นที่ จังหวัดภูเก็ต โดยพิจารณาทั้งผลกระทบด้านดีและด้านเสีย ทั้งนี้ภูเก็ตเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มี การพัฒนาการท่องเที่ยวมากและอยู่ในความนิยมของนักท่องเที่ยว ผลจากการศึกษาพบว่า ผลที่สำคัญที่สุดคือ การท่องเที่ยวทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพให้แก่ประชาชนในชุมชนและ นำความเจริญมาสู่ท้องถิ่น ส่วนผลเสียที่สำคัญที่สุด ก็คือการท่องเที่ยว ทำให้ค่าครองชีพของประชาชน ในจังหวัดสูงขึ้นและเกิดปัญหาโจรสลัดเพิ่มมากขึ้น ผู้สูงอายุมีความเห็นว่า นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ชาวต่างชาติ ได้นำเอาวัฒนธรรมบางอย่างที่ขัดกับสังคมไทย มาเผยแพร่ด้วย เช่น การแต่งกาย ความประพฤติชายหญิงในที่สาธารณะ ซึ่งเป็นช่องทางให้เยาวชนไทยเลียนแบบได้ และไม่เป็นผลดี ต่อท้องถิ่น

ในด้านทรัพยากรธรรมชาตินั้น เนื่องจากภูเก็ตเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดเด่นในด้าน ทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม ซึ่งประชาชนในจังหวัด มีความตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้ เป็นอย่างดี จึงให้ความสำคัญในด้านนี้มาก เพราะหาดทรายและเกาะแก่ง หรืออ่าวเหล่านี้สูญเสียไป การท่องเที่ยวในภูเก็ตจะชบเขาไปด้วย ซึ่งจะส่งผลต่ออาชีพและรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นเอง

นอกจากนี้ยังพบว่าการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ อาทิ ชุมชน สามารถพึ่งตนเองและก่อเกิดความเข้มแข็งขึ้นภายในชุมชน ซึ่งถ้าหากชาวบ้านได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย ภาครัฐและเอกชน เช่น การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้าน สามารถทำการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน เพื่อทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยว เข้ามามีส่วนร่วมในการ

กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุนหรือเป็นปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปทบทเรียน ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ จะทำให้เกิดความยั่งยืนสู่ คนรุ่นลูกรุ่นหลานและเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี